

Karel Pacovský, 16 let
Arcibiskupské gymnázium,
Korunní 2, Praha 2

Jak pan Janda k Německu přišel

V naší společnosti často slycháme o emigraci, či o emigrantech, a to v různém citovém zabarvení. Rozhodl jsem se ale, že si sám popovídám s někým, kdo emigraci skutečně prožil a sám na sobě ji mohl vnímat, s někým, kdo by se se mnou mohl podělit o své zkušenosti, zážitky a dojmy. Tento rozhovor jsem nakonec uskutečnil s panem Jiřím Jandou, naším přítelem a sousedem, který v emigraci prožil 25 let svého života.

„Přestože česká společnost to dnes stále ještě často nechápe, je československý exil, který se vytvářel v letech 1948 až 1989, organickou součástí jejich dějin a měla by mu být věnována odpovídající pozornost.“ PhDr. Jan Pernes, Dr.¹

Kdy jste emigroval a s kým?

Emigroval jsem v roce 1980. Odešel jsem se svou rodinou – s manželkou a dvěma syny. Starší měl dvanáct let a mladší osm.

A kolik let bylo Vám?

Třicet osm.

Proč jste chtěl emigrovat? Kdy jste o tom začal uvažovat?

Původně jsem vůbec emigrovat nechtěl. Roku 1968, kdy spousta lidí emigrovala, jsem si říkal, že nikdy neemigruji. V té době byla moje manželka těhotná, takže jsme o emigraci ani neuvažovali. Navíc jsem si nedokázal představit, že bych opustil svoji zemi, že bych již nikdy neviděl své rodiče, své blízké, že už bych se nikdy neprošel po Karlově mostě. Rozhodnutí, že emigrujeme ve mně postupně dozrávalo. Nebylo to žádné náhlé rozhodnutí. Maličkost se přidávala k další maličkosti, až se pak v roce 1980 emigrace stala jediným přijatelným východiskem.

A jaké konkrétně byly ty maličkosti, které Vás nakonec k emigraci přiměly?

Už v dětství jsem vnímal „zvláštní“ chování vládnoucí moci. V 50. letech byla z neznámých důvodů zatčena a na osmnáct let odsouzena sestra mojí babičky a její muž byl odsouzen na doživotí. Můj strýc emigroval do USA a můj otec byl proto dvakrát propuštěn ze zaměstnání. Já jsem pak o deset let později měl to štěstí, že mi bylo dovoleno jít na gymnázium, a pak i na vysokou školu.

Po studiích jsem se uplatnil v jednom podniku pro výzkum a vývoj strojů pro testování životnosti konstrukcí např. křídel letadel. Díky tomuto podniku jsem se roku 1979 účastnil kongresu v Polsku, kde jsem dozvěděl, že někteří moji polští a američtí kolegové studovali několik měsíců na univerzitě v Glasgow ve Skotsku. Tam se vyučovaly nové teorie o únavě materiálu, které byly v tehdejší Československu neznámé. Velice mě to zaujalo a rozhodl jsem se, že bych tam chtěl také studovat, abych tyto znalosti mohl po návratu domů aplikovat při své práci. Začal jsem sháněním informací, jak

¹ Jan Pernes: Stručný přehled dějin československého demokratického exilu 1948-1989; in: Ideje na nichž stojí Česká republika, sborník referátů z konference; Konference se konala pod záštitou senátora Martina Mejstříka, Klubu otevřené demokracie a Evropského hnutí v ČR; Praha, 29. a 30. 11. 2004, str. 68

by to bylo vůbec možné. Napadlo mě, zajít si na ambasádu Spojeného království. Svůj záměr jsem sdělil svému nadřízenému. On mě však od návštěvy velvyslanectví zrazoval, neboť sám šel kdysi na ambasádu USA, jež byla hlídána skrytou kamerou StB. Po roce ho identifikovali a pak měl z toho velké problémy. Hledal jsem tedy jinou možnost.

Pak jsem se rozpomněl na bývalého spolužáka, se kterým jsem před několika lety navštěvoval kurzy angličtiny na Univerzitě 17. listopadu. On tehdy pracoval v Československé vědeckotechnické společnosti, která pořádala kongresy, přednášky a nabízela možnosti stáží v zahraničí. Toho muže jsem tedy vyhledal, navštívil ho v jeho kanceláři a vysvětlil mu svoji situaci. On mi ale řekl, ať už tam víckrát nechodím, na nic se už neptám a rychle odtamtud zmizím, neboť zjevně nemám ponětí, čím se ta společnost skutečně zabývá. S největší pravděpodobností se tam pod záminkou studijních akcí prováděla špionáž západních států a shromažďovala se o těchto státech data ze závěrečných zpráv vrátivších se „studentů“.

Když jsem zjistil, že z ČSSR si to studium nezařídím, rozhodl jsem se odjet do Velké Británie na dovolenou, na které bych si mohl procvičit angličtinu a zároveň se i informovat o možnostech studia ve Skotsku. Začal jsem si tedy shánět potřebná povolení pro vycestování (devizový příslib atp.). Myslel jsem, že to nebude obtížné, protože jsme s manželkou nebyli více než čtyři roky na zahraniční dovolené a naše dítě by zůstalo doma jako záloha v ČSSR. Pak si mě ale pozval předseda KSČ v mém podniku a zeptal se mě: „Víte kolik stojí převoz přes La Manche? Tolik peněz nemůžete dát dohromady a jestli ano, tak to znamená, že jste za spoustu peněz prodal státní tajemství Československé socialistické republiky zahraničním agentům.“ Pak zavolal StB, která mě kvůli tomu prověřovala (oni samozřejmě věděli o mojí rodině, tedy že moje prateta byla zatčena, strýc emigroval atd.).

Podnik, ve kterém jsem pracoval, se tou dobou mimo jiné zabýval velikou dlouhodobou zakázkou pro vládu. Tato zakázka byla přísně utajená a pracovalo na ní spousta firem z ČSSR, ovšem každá z nich měla za úkol udělat pouze nějakou část, která pak měla být odeslána do SSSR, kde měly být jednotlivé díly dány dohromady. Nikdo tak neměl vědět, co bude tím výsledným zařízením a k čemu bude použito. Později jsem se dozvěděl, že celé zařízení mělo sloužit pro raketový výzkum SSSR. Ředitel našeho podniku, obeznámený s tím, kam chci odjet, se mě zeptal, proč chci jet do Velké Británie, když můžu odejít do SSSR, kde bych také jistě nabyl mnoho zkušeností. Tam bych mohl pracovat na dokončování toho velkého projektu. Když jsem se s tím pak svěřil staršímu kolegovi, který dříve pracoval u jiného podniku na jiné části toho projektu, varoval mě, protože už několik jeho bývalých kolegů takto odjelo do SSSR spolu se svými rodinami pracovat na tomto dlouholetém tajném projektu a nikdo z nich se už domů nevrátil. Ani se o nich nic neví, slehla se po nich zem.

V našem podniku dost houstla atmosféra. Mnoho maličností, které mě znechucovaly, se neustále hromadilo. Každý nově přijatý zaměstnanec musel být členem KSČ. Nový, upřímný dvacetiletý kolega, komunista, šel na mou radu studovat vysokou školu a jednou mi oznámil, že mu strana nabídla, že když vyhodí jediný semestr a zaplatí padesát tisíc korun, dostane inženýrský diplom. Řekl mi, že to odmítl a zanechal studia.

Pak například při volbách do výboru ROH jsme se dvěma kolegy vymysleli, jak to udělat, aby do výboru nebyl zvolen žádný komunista. Záměr se podařil. Dopoledne, krátce před volbou, dostal ředitel od pražské KSČ blahopřejný dopis, že se mu podařilo dostat do výboru ROH žádané procento komunistů. Když se pak po volbě sečetly hlasy, ukázalo se, že v novém výboru není jediný straník. Způsobilo to menší aféru uvnitř pražské KSČ. Naše radost netrvala dlouho. Nově zvolený výbor byl rozpuštěn. Nakonec několik nekomunistů vstoupilo do KSČ, aby neměli problémy a jejich děti mohly studovat. Byl jsem z toho hodně zklamaný, když jsem poznal, jak se lidé ze strachu mění, jak obracejí své názory, jak mění (alespoň navenek) své postoje. Chápal jsem je, ale nechtěl jsem jít stejnou cestou. Žili jsme v nedůvěře a beznaději. Cítil jsem, že se dostávám do bezvýchodné situace. Nic nového, co

by mne bavilo, se nesmělo. Život se mi zdál uzavřený. Nechtěl jsem, aby v takovém prostředí vyrůstali moji synové. Cítil jsem, že bych je musel naučit lhaní a pokrytectví, aby mohli v ČSSR žít.

A jaký byl konečný impuls pro Vaše rozhodnutí vycestovat?

Poslední kapkou byla hospitalizace mé manželky na psychiatrické klinice. Měla deprese a různé vidiny pronásledování. Tvrdila, že padesát lidí bude kvůli ní zatčeno. Nic takového se nepotvrdilo. Byl to asi výsledek celkové atmosféry. Věděl jsem, že v SSSR odpůrci režimu často končí v psychiatrických léčebnách. Při návštěvách manželky na klinice jsem poprvé viděl, co se stane z člověka po jedné minutě elektrošoku. K beznaději se přidal strach. Za čtrnáct dní jsem měl připraveno pět variant opuštění republiky.

A pro kterou z nich jste se nakonec rozhodli?

Pro cestu přes Jugoslávii a Rakousko.

Hrál nějakou roli ve Vašem rozhodování vývoj politické situace v ČSSR? Měla nějaký vliv na Vaše rozhodnutí odcestovat Charta 77?

Ne. Ne nějaký zásadní. Chartu 77 jsem po jejím vydání četl. Souhlasil jsem s ní, ale nijak jsem se aktivně nesnažil ji podepsat. Neviděl jsem žádnou šanci, že by se tímto způsobem mohlo něco změnit.

Povolení k dovolené jste tedy dostali. Věděli o Vašem záměru Vaši blízcí? Schválili Vám váš plán? Jak jste se s nimi loučili?

S rodiči jsme to hodně probírali. Mysleli jsme si, že se už nikdy nevidíme. Rodiče z toho byli samozřejmě dost smutní, ale řekli, ať to riskneme, protože život v ČSSR nemá perspektivu.

Věděli Vaši synové před odjezdem do Jugoslávie, že hodláte odejít? Kdy se to dozvěděli? Jak na to reagovali?

Před odjezdem to samozřejmě nevěděli. Řekli jsme jim to až v Jugoslávii. Moc nechápali, co to znamená. Když jsme s brekem projížděli slovinskými horami k průsmyku s přechodem do Rakouska, nevydali ani hlásku. Dvakrát jsme se otočili, protože jsme prožívali veliké dilema. Při třetím pokusu začaly děti také brečet a vzlykaly: „Tak už se konečně rozhodněte.“ Tak jsme to udělali.

A co stesk?

Počítal jsem s tím, že už se sem nikdy nevrátíme, že se už nikdy nesetkám s rodiči, že se už nikdy neprojdou po Karlově mostě. To rozhodnutí bylo nejtěžší v životě. Měl jsem strach odejít. Báł jsem se, že se mi bude moc stýskat. Na srazu s bývalými spolužáky jsem se totiž ptal těch, o nichž jsem věděl, že mají příbuzné za hranicemi, na různé věci ohledně jejich života. Říkali, že začátek byl dobrý, ale po pěti letech se u jejich příbuzných objevil silný stesk po vlasti. Než jsme odjeli, tak jsem si udělal hodně fotek Prahy. Myslel jsem, že už ji nikdy nespátřím. Kvůli stesku jsme se také rozhodli zůstat v Evropě, ve svém prostředí.

A jak probíhal Váš „útěk“?

Odjeli jsme na dovolenou do Jugoslávie. Po skončení dovolené jsme zamířili k rakouským hranicím, bylo to 30. srpna 1980. Chtěli jsme projet díky výmluvě, že moje manželka je nemocná (což byla pravda), a potřebuje se dostat co nejrychleji domů. A protože povolená cesta přes Maďarsko je delší, chceme projet přes Rakousko. Celníci řekli, že to sice chápou, ale že bez průjezdního víza nás

nemohou pustit. Když jsme vízum v Záhřebu bez potíží dostali, zkusili jsme ještě získat vízum do Nizozemska, kde jsme měli příbuzné. Ale toto velvyslanectví bylo v tu dobu uzavřené.

Přes hranice nás už pustili a poté, co jsme dojeli do Salcburku, jsme opět sháněli vízum do Holandska, ale i tam bylo zavřeno. Tak jsme si alespoň pořídili osmačtyřicetihodinové hodinové průjezdní vízum přes Německo.

A pak jste jeli rovnou do Německa?

Ano, ale neměli jsme žádnou mapu, protože jsme si báli mapu západních zemí z Čech vzít. Pak jsem si podle mapy jednoho Němce udělal náčrtek, abych věděl, kudy jet směrem k Nizozemsku.

Ve Frankfurtu jsme opět sháněli vízum do Nizozemska, avšak opět jsme je nesehnali, neboť právě měli dovolenou a otevřít měli až za týden. Proto jsme se rozhodli prodloužit si německé průjezdní vízum, abychom si po týdnu obstarali nizozemské vízum. Avšak německý úředník, u kterého jsme si ono prodloužení chtěli vyřídit, byl vůči nám dost arogantní a ani přes naléhání svých kolegů nám nechtěl vízum prodloužit. Dal nám dvě možnosti: buď požádáme o azyl v Německu, nebo se vrátíme zpět do ČSSR. Věděl jsem, že v místě, kde požádáme o azyl, budeme do jeho vyřízení muset čekat a že nebudeme smět pracovat (což mohlo trvat i rok). Ze své bývalé práce jsem věděl, že v městě Böblingen u Stuttgartu se nachází americká firma, od které jsme kupovali hydraulické ventily. Říkal jsem si, že bych si po dohodě s touto firmou mohl po dobu čekání na azyl nastudovat věci, které bych potřeboval, až by mě zaměstnali. Tak jsem na mapě našel Böblingen a na tamější radnici požádal o azyl. Německy jsem uměl jen „Guten Tag“ a k Německu měl odmalička negativní vztah.

Jak se tam k Vám chovali?

Byli velice hodní. Němci nám hodně pomáhali. Úředník, který naši žádost o azyl vyřizoval, nám řekl, že současné předpisy jsou špatné a že je nesmysl, abychom nečinně čekali třeba jeden rok. Hned volal vedení tamější školy, zda by od pondělka mohli do druhé a čtvrté třídy přijmout dva nové žáky. A mě s manželkou zajistil kurz německého jazyka. Až do května 1981, kdy jsme dostali azyl, jsme tam chodili vlastně ilegálně.

Naši kluci nerozuměli ani slovo. Když přišli poprvé domů ze školy, ptali jsme se jich, jak to šlo. Oba řekli, že na rozdíl od Prahy jsou německé děti neobyčejně milé a hodné. Prý se pokoušeli něco číst německy a spolužáci jim pak tleskali. Když si na to vzpomenu, ještě dnes se mi chce brečet.

Měli jste nějaké peníze? Z čeho jste žili, když jste až do potvrzení azylu nesměli pracovat?

Na dovolené jsme šetřili, a také jsme si ji trochu zkrátili. V plastovém rámu zrcátka jsme si propašovali šedesát dolarů, které jsem kdysi dostal. Ale i tak jsme neměli na víc než na pár dní. Po požádání o azyl jsme dostávali sociální podporu a s tou jsme si vystačili.

Našel jste si pak práci?

Ano, chtěl jsem dělat něco podobného, jako jsem dělával. V té americké firmě, která spolupracovala s mým podnikem v ČSSR a do které jsem chtěl nastoupit, mě nepřijali. Řekli mi, že bych mohl být od StB snadno vydírán, protože mám ženu a dvě děti, nebo bych mohl být naopak dokonce špion.

Po čtyřiceti pokusech jsem objevil malou firmu, která se mi líbila. Majitel mi zadal úkol týkající se automatizace obráběcích strojů. Ten jsem do týdne vyřešil a oni mě zaměstnali. U této firmy jsem pak pracoval 24 let, kdy jsem odešel do penze. Když se se mnou loučili, řekli mi, že s tím projektem, který mi zadali jako první úkol, si dlouho nevěděli rady. Pak jsem se náhodou objevil já, a tak mě chtěli vyzkoušet.

Byl jste nějak v kontaktu s rodinou v ČSSR?

Ano, každé pondělí jsme si psali. Obálky byly často potřhané nebo rozlepené. Že dopisy čte StB nám bylo jedno. Asi za rok směli rodiče za námi přijet. Měli úkol od StB nás přemluvit, abychom se vrátili. Protože jsme se nevrátili, byli jsme odsouzeni pro nedovolené opuštění republiky k dvěma a půl rokům vězení a k ztrátě všeho majetku. Rodičům bylo dovoleno za námi jednou ročně odjet. Už totiž nepracovali a pobírali důchod, takže jejich případnou emigrací by stát ušetřil náklady na jejich sociální zabezpečení a ještě by jim zabral majetek.

Máte nějaký pěkný zážitek z jejich první návštěvy?

Ano. Šli jsme se projít do lesa. Manželka, děti a maminka šly napřed a já s tatínkem jsme si za nimi povídali. Otec se neustále otáčel. Ptal jsem se ho, proč se pořád otáčí. Zasmál se a řekl, že úplně zapomněl, že jsme v Německu, že nemusí dávat pozor, jestli nás někdo neposlouchá.

Kdy a proč jste se vrátil?

Vrátil jsem se asi v roce 2005. Manželka chtěla žít sama. Synové vystudovali a dostali práci v Berlíně. Čeští přátelé, co žili v Německu, už zemřeli. Prodali jsme náš dům a já zůstal sám v malém bytě. Poté, co jsem přestal pracovat, mě tam již nic nedrželo. Navíc v Čechách jsem měl staré rodiče a cítil jsem, že bych měl být s nimi a pomáhat jim. Poznal jsem svou současnou manželku, která však chtěla zůstat v Čechách, a k tomu v tu dobu bratranec prodával domek blízko Prahy, který před válkou koupil můj děda a kam jsem často jezdil na prázdniny. A tak jsem se vrátil.

A Vaše děti?

Ty zůstaly v Berlíně.

Máte nějaké veselé nebo neobyčejné zážitky z Vašeho života za hranicemi?

Když jsme v Zábřehu hledali rakouské velvyslanectví, šel proti nám nějaký Chorvat a zničeho nic řekl: „Rakouské velvyslanectví je támhle za rohem a už tam stojí dlouhá fronta Čechů.“ Byli jsme velmi překvapení a já se ho zeptal, jak poznal, kdo jsme a co hledáme. „Všichni Češi nosí stejný typ bot a každý Čech, který tudy jde, hledá rakouské velvyslanectví,“ řekl.

V Německu jsem měl pár překvapivých zážitků. Jednou v obchodě se mi stalo, že nějaká věc stála 9,99 marek. Prodavače jsem dal deset marek a řekl, ať si zbytek nechá. Ona se na mě podívala a řekla: „Jak si to představujete, i ten jeden feník má svoji hodnotu, ten nemůžete jen tak zahodit.“

Nebo jsem jednou večer stál na přechodu a chodcům svítila červená. Nikde žádné auto, a tak jsem přešel. Na druhé straně ulice mě zastavila starší paní a zlobila se na mě, že přecházím na červenou: „Žádné auto sice nejede, ale mohlo by vás vidět malé dítě. Nemůžete dávat špatný příklad.“

Líbily se mi podobné zážitky mých českých kamarádů, kteří také emigrovali. Například jeden z nich byl ve Švýcarsku a chtěl si něco koupit v kiosku. Jen vyběhl z auta a nechal běžet motor a klíčky v zapalování. Když se vrátil, motor byl vypnutý a u auta stál nějaký muž. Můj kamarád se ho nechápavě zeptal, co se to děje. A ten muž mu odpověděl: „Vypnul jsem Vám motor, abyste zbytečně neškodil životnímu prostředí.“

Myslím, že my Češi máme co dohánět v zodpovědnosti vůči přírodě, ostatním lidem i vůči sobě samým.

Bylo těžké po Vašem návratu znovu navazovat kontakty s dřívějšími přáteli či spolupracovníky?

Ano. Mám pár starých přátel a pár nových přátel. S bývalými spolupracovníky se to nepovedlo. Doufal jsem, že budeme spolupracovat. Během let 1991-94 jsem pozval asi dvacet mladých zaměstnanců z mého bývalého pražského podniku, aby se naučili konstruovat na počítači, a s mými starými kolegy jsem chtěl plánovat větší spolupráci. Ukázalo se, že moje generace byla naprosto nepoužitelná, lidé o generaci mladší byli docela dobří, ale strašně chtějí peněz a jejich produktivita byla špatná. Lidé o dvě generace mladší byli pilní, snaživí a dalo se s nimi velmi dobře spolupracovat. Tam někde vidím naději.

Jak byste porovnal Čechy a Němce?

Nemám rád paušální tvrzení. O Němcích jsem měl díky Jiráskovi a dějepisu na českém gymnáziu hodně špatné mínění. Dost jsem se snažil doplnit mezery ve znalostech historie. Řekl bych, že Němci jsou nám podobnější víc, než jsme ochotni si přiznat. Myslím, že jsou nám podobnější víc než Slováci. Oproti Čechům jsou mnohem otevřenější, tolerantnější a ohleduplnější. Hodně se stydí za druhou světovou válku a intenzivní způsob, jakým se s tím snaží vyrovnat, nemá v Čechách zatím obdoby. Ve vztahu k zákazníkům má tolerance a ohleduplnost své meze, ale ctí fair play, při problémech spolupracují i s protivníkem a dokážou se dohodnout na kompromisu. Řekl bych, že mě Němci spíš vždy mile překvapovali, zatímco Češi mě spíše zklamávali. Za svůj život v Německu jsem se setkal jen se třemi opravdu nepříjemnými, arogantními Němci.

Jaká byla největší překvapení při návratu do Čech?

Katastrofální zhoršení ovzduší, což bylo patrné při přechodu hranic. Hrubost, s jakou jednájí rodiče se svými dětmi. Neschopnost lidí řešit problémy diskuzí, bez urážek a ukončit vše kompromisem přijatelným pro obě strany.

Zajímavý je také vývoj českého jazyka:

Dcera: „Mami, ty vole, tu kauzu s tím developerem nebudu teď řešit.“ Matka: „Jo, přesně tak.“

A nějaké poučení na závěr?

Emigrace je nepřírozená věc. Vlastní problémy si člověk veze s sebou, ostatní problémy zůstávají nevyřešené, takže v mnoha případech to není žádné řešení. Výsledkem je, že člověk není doma ani tady, ani tam. Na druhou stranu se člověk naučí být doma všude. Nikomu bych emigraci nedoporučoval, ale všechny ten strach a nejistota na začátku nám nesmírně obohatily život. Za stejné situace bych to udělal znovu, ale doufám, že se stejná situace už nikdy nebude opakovat.

Panu Jandovi jsem velice vděčný za poskytnutý rozhovor. Toto setkání mě velice obohatilo a jsem rád, že jsem pana Jandu poznal.

***Karel Pacovský,
Arcibiskupské gymnázium v Praze***